

Konsument, obywatel, wspólnota.

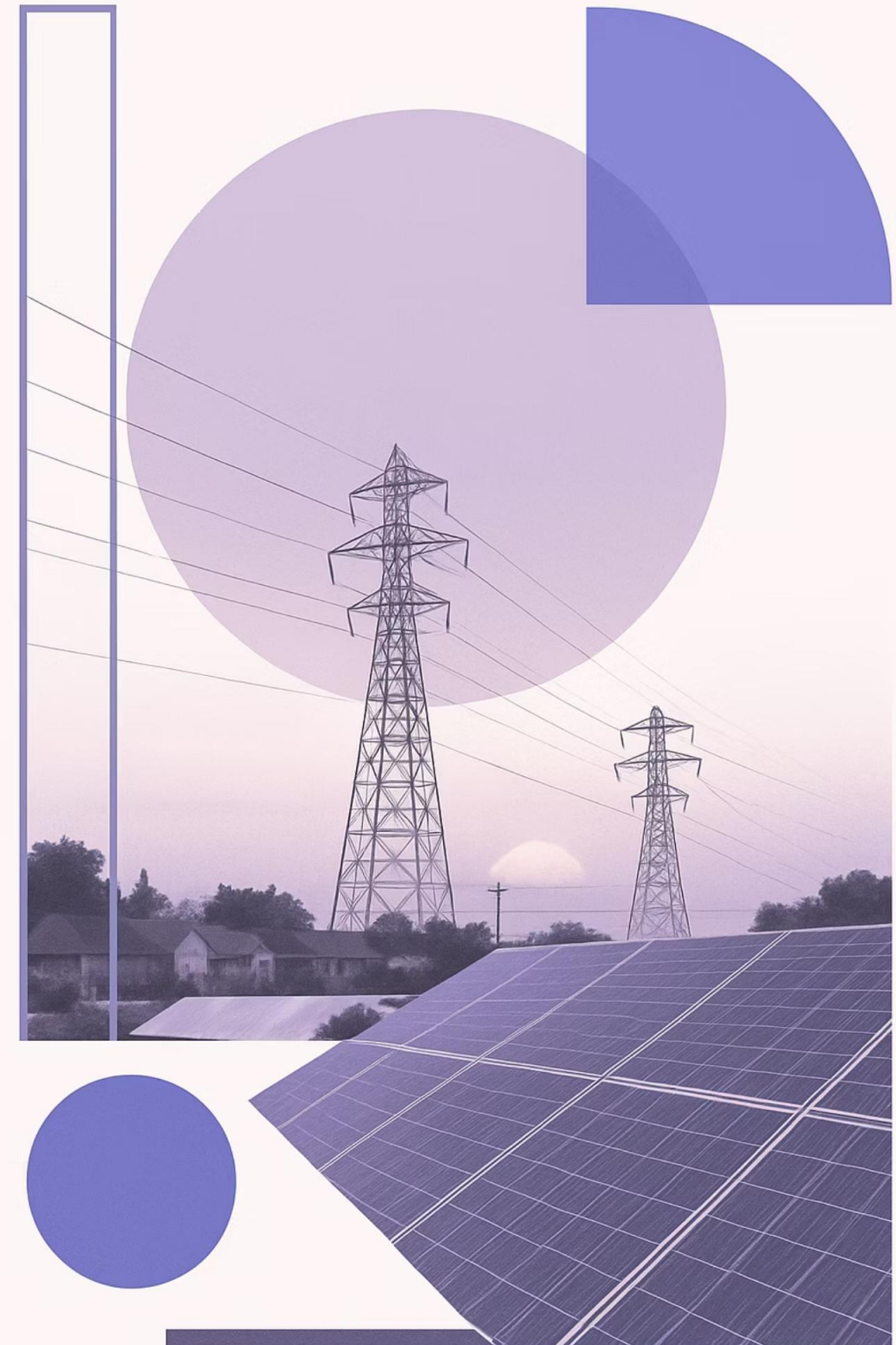
Perspektywa ekonomii heterodoksyjnej

mgr Magdalena Rozwadowska, prof. Bożena Ryszawska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu · Centrum Zrównoważonego Rozwoju
„Green Team”

SEMINARIUM NAUKOWE · 2026

Konwersatorium "Inteligentna Energetyka"

ŹRÓDŁO EMPIRYCZNE

Projekt SCALINGS — kontekst badawczy

"Scaling up Co-creation: Avenues and Limits for Integrating Society in Science and Innovation"

Struktura projektu

- Program: Horyzont 2020
- Kierownik: Technische Universitaet Muenchen
- Partnerzy: 9 instytucji europejskich, w tym Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
- Czas trwania: maj 2018 – lipiec 2021

Przedmiot badań

- Procesy współtworzenia innowacji (co-creation) w 10 regionach Europy
- Technologie robotyczne i odnawialne źródła energii
- Udział przemysłu, rządów, uczelni i obywateli we wdrażaniu innowacji
- Szanse i bariery w różnych kontekstach kulturowych, prawnych i instytucjonalnych

Osadzenie teoretyczne

- Nurt odpowiedzialnych badań i innowacji (RRI)
- Priorytety transformacji energetycznej UE
- Analiza porównawcza modeli współtworzenia w Europie

Projekt EC² — obywatelstwo energetyczne w praktyce

"Energy Citizenship and Energy Communities for a Clean-Energy Transition"

O projekcie

- Międzynarodowy, interdyscyplinarny projekt wspierający transformację energetyczną UE
- Partnerzy: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, uczelnie z Austrii, Niderlandów i Niemiec
- Cel: jak pasywni konsumenci energii mogą stać się aktywnymi obywatelami energii?
- Wyniki skierowane do regulatorów i praktyków

Zespół UEW i partnerzy

- Zespół UEW: Bożena Ryszawska, Magdalena Rozwadowska, Piotr Szymański
- Psycholodzy społeczni: Uniwersytet w Lipsku, Uniwersytet w Grazu, Uniwersytet Groningen
- Prawnicy: Uniwersytet w Grazu

Kluczowy wynik

- Pierwsza naukowa definicja obywatelstwa energetycznego
- Wypracowana wspólnie przez ekonomistów, psychologów społecznych i prawników
- Podstawa dla sprawiedliwego i integracyjnego przejścia do społeczeństwa niskoemisyjnego

Transformacja energetyczna jest sporem o podmiotowość

Transformacja energetyczna nie jest problemem technicznym. Jest sporem o *to, kim jest podmiot* kształtujący relacje na rynku energii — **konsumentem, obywatelem czy członkiem wspólnoty?**

Konsument

homo oeconomicus — jednostka maksymalizująca użyteczność w warunkach rynkowej konkurencji

Obywatel

Podmiot prawa — posiadający prawa i obowiązki w procesie sprawiedliwej transformacji energetycznej

Wspólnota

Kolektyw — współtworzący i współodpowiedzialny za lokalne systemy energetyczne i ich efekty

Plan wystąpienia

01

Konsument rynku energii

Ortodoksja neoliberalna i jej granice poznawcze

03

Wspólnota energetyczna

Kolektyw jako nowy aktor gospodarczy

05

Ekonomia heterodoksyjna

Ramy teoretyczne dla zmiany paradygmatu

02

Obywatel energetyczny

Prawa, obowiązki i współodpowiedzialność

04

Napięcie w dyrektywach UE

RED II i IMED między konsumentem a obywatelem

06

Implikacje dla państwa

Strukturalne bariery i możliwa polityka publiczna

Energia jako towar, jednostka jako *homo oeconomicus*

Dominująca rama poznawcza

W ortodoksyjnej ekonomii klasycznej i neoklasycznej jednostka występuje jako konsument lub producent — racjonalny aktor maksymalizujący indywidualną użyteczność. Prawo popytu i podaży reguluje zachowania, a szanse życiowe są wynikiem rynku.

Implikacje dla polityki energetycznej

- Energia zredukowana do towaru rynkowego — dobra podlegającego wyłącznie wycenieniu rynkowej
- Państwo jako regulator konkurencji, nie współgospodarz transformacji
- Interes prywatny ma pierwszeństwo przed publicznym
- Odpowiedzialność za transformację — indywidualna, nie zbiorowa

⚠ Obecna regulacja UE minimalnie narusza scentralizowane modele produkcji i dystrybucji. Korporacyjna kontrola zostaje utrzymana nad wzorcami konsumpcji.

Wniosek: neoliberalna rama odbiera obywatelom realne sprawstwo, sprowadzając transformację do wyborów konsumenckich. (za: Lennon, Dunphy i in. 2020)

Prawa, obowiązki i sprawstwo w transformacji

Obywatelstwo energetyczne to prawa i obowiązki ludzi wobec sprawiedliwej i zrównoważonej transformacji energetycznej.

Prawa

Dostęp do usług energetycznych i możliwość uczestnictwa w transformacji jako pełnoprawny podmiot

Obowiązki

Zaangażowanie we wspieranie i współtworzenie transformacji energetycznej na poziomie lokalnym i ogólnospołecznym

Sprawiedliwość

Przeciwdziałanie barierom strukturalnym, inkluzywne decydowanie z udziałem grup marginalizowanych

Trwałość

Długofalowa stabilność — środowiskowa, społeczna i gospodarcza — jako horyzont działania obywatela

Koncepcja Ekonomicznego Obywatelstwa Energetycznego

Poniższy schemat przedstawia kluczowe wymiary i elementy składające się na koncepcję ekonomicznego obywatelstwa energetycznego.

Wartości społeczne

- Sprawiedliwość społeczna
- Zrównoważony rozwój
- Koncepcja energii
- Energia jako dobro
- Energia jako zasób ekologiczny

Organizacja produkcji energii

- Zdecentralizowane rynki
- Demokratyzacja
- Perspektywa długoterminowa
- Orientacja na misję

Organizacja procesów politycznych

- Kokreacja
- Walka z ubóstwem energetycznym
- Wspólnotowe akcje

Energetyczne obywatelstwo ekonomiczne uznaje ludzi za obywateli (a nie tylko konsumentów) i wyposaża ich w prawa oraz obowiązki w sprawiedliwej i zrównoważonej transformacji energetycznej, w której energia jest traktowana jako dobro społeczne i zasób ekologiczny na zdecentralizowanym i demokratycznym rynku.

Rola jednostki i transformacji energetycznej w ortodoksyjnych i heterodoksyjnych teoriach ekonomicznych

Economic theories	Short description	Role of individuals	Role of energy transition
1. Neoliberalism, free-market capitalism [170–180]	Consumers in the economy are seen as participants in the free market who fit into the concept of homo oeconomicus by maximising their utility. According to this orthodox economic model, wealth is created thanks to consumer egoism and other market participants. The more consumers consume products and services, the more they contribute to wealth creation in the economy. This approach can be criticised for creating the tragedy of the commons, in which communities over-exploit and destroy shared resources.	Individuals as consumers or producers; citizenship is not represented in the market system	The energy transition would only emerge as a by-product of wealth creation.
2. Economy of the common good [181]	Based on criticism of the neoliberal approach, this economic concept emphasises the value of solidarity, cooperation, and sharing with others. The key factors for a good economy are ethical management, transparency, reducing environmental impact, supporting the community, social and ecological creation of products and services, and minimising the payment of profits outside the community.	Citizens, cooperation	The energy transition is necessary as it secures common good values such as human dignity, cooperation and solidarity, ecological sustainability, social justice, as well as democratic co-determination and transparency. Energy from renewable energy sources is seen as a common good.
3. The doughnut economy [182]	Households, markets, states and common goods are the four main components of this economic approach. Economy is a part of society, which is part of the earth system. The doughnut economy outlines two societal boundaries: social and environmental, which define the safe and just space for humanity. All economic activities should be within these limits.	Individuals are concentrated in households, individuals form societies	The energy transition is regarded as a necessary course because the economy has exceeded safe environmental planetary limits on climate change, air pollution, and land conversion. Simultaneously, social limits in the topic of energy have been exceeded, including energy poverty. Energy from renewable energy sources is a common good.
4. Theory of common-pool resources [183]	According to this approach, self-organised, smaller communities tend to manage sustainably their shared resources. It builds on research showing that when citizens can democratically decide about resources, they are more willing to act responsibly and typically do not over-exploit them.	Citizens, communities	While Ostrom [183] did not study the energy transition, she encouraged the use of the theoretical heritage of her work. In particular, research on the role of communities in sustainability transition is based on her reasoning.
5. The degrowth concept [184,185]	The degrowth concept developed as an opposition to a market-based economy by demanding a reduction of economic growth. It undermines the economic figure of the passive consumer, replacing it with the active consumer. A citizen is the critic of the free market and aware of the necessity of socio-economic transformation towards a citizen-oriented society.	Citizens	The energy transition is viewed as a driver of the sustainability transition.
6. Economics of sustainable development [186,187]	The economy of sustainable development defines economic conditions that would ensure sufficiently high ecological, economic, and socio-cultural standards for all people living now and in all future generations within the limits of nature's tolerance. It draws on the principle of intra- and intergenerational justice.	Citizens	The energy transition is viewed as a driver of the sustainability transition.
7. Mission economy [188]	The mission economy, developed by Mazzucato, builds the capacities and the role of governments within the economy and society. It aims to recover a sense of public purpose.	Citizens, collectives	The mission economy features the green transition, green strategies, and the Green New Deal.

Rola jednostki i transformacji energetycznej w ortodoksyjnych i heterodoksyjnych teoriach ekonomicznych

Economic theories	Short description	Role of individuals	Role of energy transition
1. Neoliberalism, free-market capitalism [170–180]	Consumers in the economy are seen as participants in the free market who fit into the concept of homo oeconomicus by maximising their utility. According to this orthodox economic model, wealth is created thanks to consumer egoism and other market participants. The more consumers consume products and services, the more they contribute to wealth creation in the economy. This approach can be criticised for creating the tragedy of the commons, in which communities over-exploit and destroy shared resources.	Individuals as consumers or producers; citizenship is not represented in the market system	The energy transition would only emerge as a by-product of wealth creation.
2. Economy of the common good [181]	Based on criticism of the neoliberal approach, this economic concept emphasises the value of solidarity, cooperation, and sharing with others. The key factors for a good economy are ethical management, transparency, reducing environmental impact, supporting the community, social and ecological creation of products and services, and minimising the payment of profits outside the community.	Citizens, cooperation	The energy transition is necessary as it secures common good values such as human dignity, cooperation and solidarity, ecological sustainability, social justice, as well as democratic co-determination and transparency. Energy from renewable energy sources is seen as a common good.
3. The doughnut economy [182]	Households, markets, states and common goods are the four main components of this economic approach. Economy is a part of society, which is part of the earth system. The doughnut economy outlines two societal boundaries: social and environmental, which define the safe and just space for humanity. All economic activities should be within these limits.	Individuals are concentrated in households, individuals form societies	The energy transition is regarded as a necessary course because the economy has exceeded safe environmental planetary limits on climate change, air pollution, and land conversion. Simultaneously, social limits in the topic of energy have been exceeded, including energy poverty. Energy from renewable energy sources is a common good.
4. Theory of common-pool resources [183]	According to this approach, self-organised, smaller communities tend to manage sustainably their shared resources. It builds on research showing that when citizens can democratically decide about resources, they are more willing to act responsibly and typically do not over-exploit them.	Citizens, communities	While Ostrom [183] did not study the energy transition, she encouraged the use of the theoretical heritage of her work. In particular, research on the role of communities in sustainability transition is based on her reasoning.
5. The degrowth concept [184,185]	The degrowth concept developed as an opposition to a market-based economy by demanding a reduction of economic growth. It undermines the economic figure of the passive consumer, replacing it with the active consumer. A citizen is the critic of the free market and aware of the necessity of socio-economic transformation towards a citizen-oriented society.	Citizens	The energy transition is viewed as a driver of the sustainability transition.
6. Economics of sustainable development [186,187]	The economy of sustainable development defines economic conditions that would ensure sufficiently high ecological, economic, and socio-cultural standards for all people living now and in all future generations within the limits of nature's tolerance. It draws on the principle of intra- and intergenerational justice.	Citizens	The energy transition is viewed as a driver of the sustainability transition.
7. Mission economy [188]	The mission economy, developed by Mazzucato, builds the capacities and the role of governments within the economy and society. It aims to recover a sense of public purpose.	Citizens, collectives	The mission economy features the green transition, green strategies, and the Green New Deal.

Dwa oblicza obywatelstwa energetycznego

Aspekt liberalny vs aspekt republikański

Aspekt liberalny — Prawa jednostki

Obywatel posiada uprawnienia egzekwowalne wobec państwa lub innego podmiotu. Czyste środowisko jest gwarantowane jako prawo.

W dyrektywach UE:

- Prawo do autokonsumpcji energii
- Prawo do uczestnictwa we wspólnocie energetycznej
- Prawo do zmiany dostawcy
- Prawa w sporze z dostawcą — prywatnoprawne i publicznoprawne

Aspekt republikański — Wspólne obowiązki

Obywatelstwo jako aktywność wspólnotowa. Czyste środowisko jest dobrem wspólnym wymagającym aktywnego udziału obywateli.

W dyrektywach UE:

- Zobowiązanie UE do sprawiedliwej i zrównoważonej transformacji
- Zasada solidarności energetycznej między państwami członkowskimi
- Wspólnoty energetyczne jako nośnik celów społecznych
- Odpowiedzialność moralna za transformację jako współtwórcy systemu

Kolektyw jako aktor gospodarczy i laboratorium obywatelstwa

Podmioty prawne wytwarzające, dystrybuujące, konsumujące, magazynujące lub sprzedające energię, oparte na otwartym, dobrowolnym udziale i kontrolowane przez osoby fizyczne, MŚP lub samorządy — których głównym celem są korzyści środowiskowe, ekonomiczne i społeczne dla członków i lokalnych obszarów, a nie zysk finansowy.

Zrównoważoność środowiskowa

- Generowanie energii odnawialnej
- Praktyki oszczędzania we wspólnocie
- Redukcja śladu węglowego

Sprawiedliwość społeczna

- Spójność społeczna i inkluzja
- Włączenie grup marginalizowanych
- Demokratyczny system energetyczny

Zrównoważoność ekonomiczna

- Lokalny rozwój gospodarczy
- Korzyści finansowe dla członków
- Niezależność od zewnętrznych zasobów

RED II i IMED: dwa języki w jednym akcie prawnym

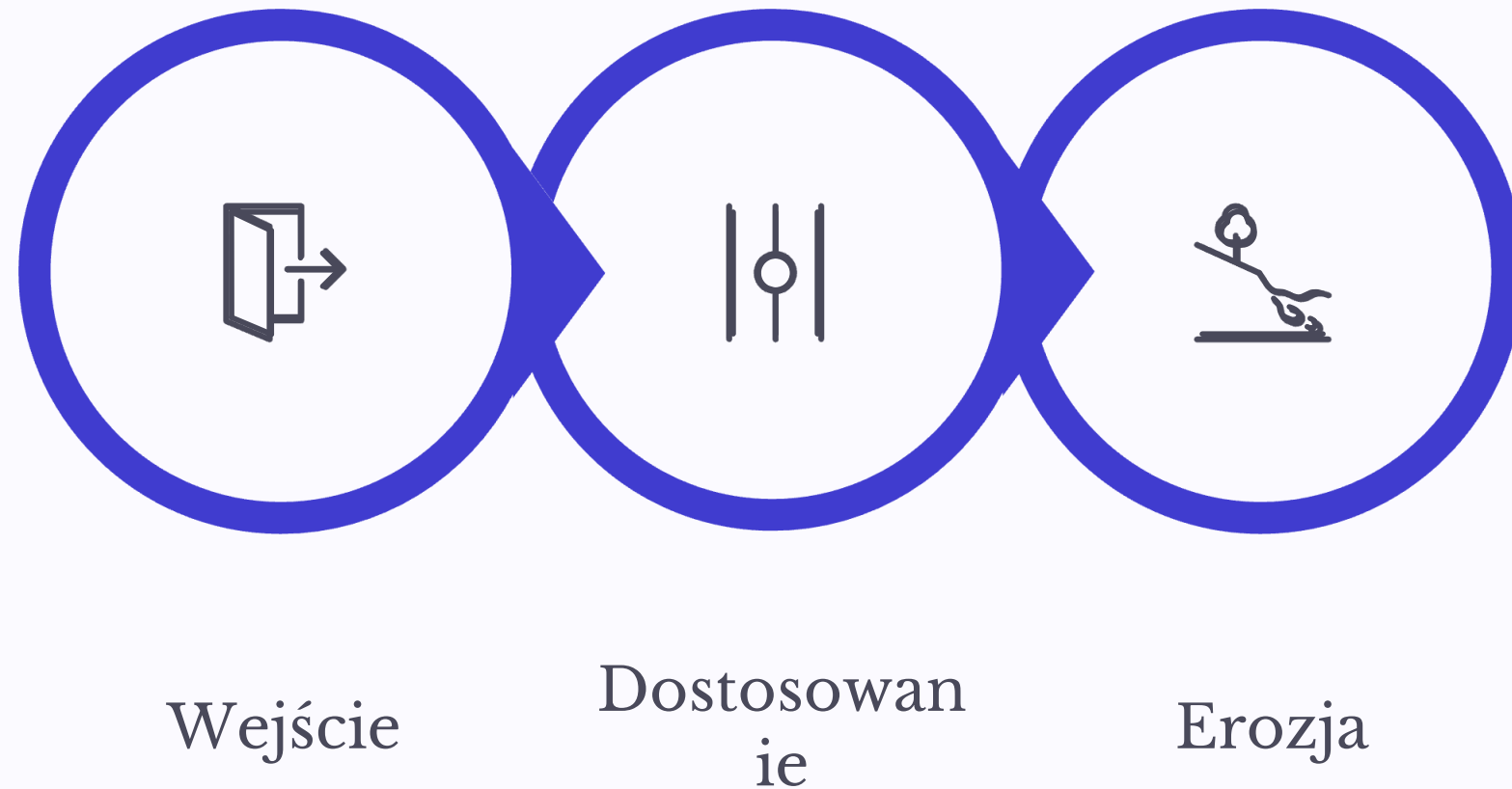
Dyrektywy UE z 2018–2019 r. zawierają wewnętrzne napięcie — stosują jednocześnie logikę rynkową i kolektywistyczną, nie rozstrzygając między nimi.

Wymiar	Podejście neoliberalne	Podejście kolektywistyczne
Rola jednostki	konsument, prosument	obywatel energetyczny
Definicja energii	towar rynkowy	dobro społeczne i ekologiczne
Mechanizm	sygnały cenowe, konkurencja	współpraca, współtworzenie
Organizacja produkcji	scentralizowana, wielkoskalowa	zdecentralizowana, demokratyczna
Horyzont czasowy	krótki, zorientowany na zysk	długi, zorientowany na cel
System finansowania	dotacje dla wielkiej energetyki	wsparcie dla gosp. zagrożonych ubóstwem energ.

❏ **Dwa języki ekonomii koegzystują w jednym akcie prawnym — to nie kompromis, lecz strukturalne napięcie wymagające rozstrzygnięcia na poziomie polityki publicznej.**

Ryzyko: absorpcja wspólnot przez rynek

Jak kolektyw zostaje wciągnięty w reguły konkurencji

⊗ **Wniosek analityczny:** Samo dopuszczenie wspólnot energetycznych do rynku nie wystarczy. Bez zmiany reguł gry — sposobu finansowania, dostępu do wiedzy, mechanizmów uczestnictwa — kolektyw zostaje wtopiony w logikę konsumencką. Obywatel pozostaje figurą retoryczną.

Zmiana paradygmatu ekonomicznego

Od konsumenta rynku do obywatela wspólnoty

Model konsumencki

values: wolność jednostki, autonomia
zasady: konkurencyjność, efektywność
motor zmiany: konsument pobudzany przez cenę
organizacja: scentralizowana
czas: krótki horyzont, zysk
koszty: minimalizacja prywatnych

Obywatelstwo energetyczne

values: prawo do energii, duch wspólnotowy
zasady: sprawiedliwość, inkluzja, współpraca
motor: kolektywne działanie
organizacja: zdecentralizowana, demokratyczna
czas: długi horyzont, cel społeczny
koszty: redukcja kosztów zewnętrznych

Ramy teoretyczne dla obywatelskiego modelu energetyki

Ekonomia dobra wspólnego (*Felber*)

Energia jako dobro wspólne — nie towar podlegający wyłącznie wycenieniu rynkowej, lecz zasób zarządzany w interesie ogółu

Ekonomia obwarzanka (*Raworth*)

Granice planetarne i społeczne jako ramy dla polityki energetycznej. Transformacja musi mieścić się w bezpiecznej przestrzeni dla ludzi i planety

Teoria dóbr wspólnych (*Ostrom*)

Samoorganizacja wspólnot jako alternatywa dla dylematu dóbr wspólnych — warunki skutecznego zarządzania kolektywnego

Ekonomia postwzrostu (*Hickel, Kallis*)

Aktywny obywatel, nie pasywny konsument. Sprawiedliwość międzypokoleniowa jako kryterium oceny polityki energetycznej

Ekonomia zrówn. rozwoju (*Rogall, Poskrobko*)

Zrównoważony rozwój jako całościowa rama integrująca wymiary środowiskowy, społeczny i ekonomiczny transformacji

Ekonomia misji (*Mazzucato*)

Państwo jako aktywny inwestor celowy — nie tylko regulator, lecz współtwórca systemu energetycznego przyszłości

Wspólny mianownik: Wszystkie te nurty odrzucają rolę biernego konsumenta i przypisują jednostce rolę obywatela we wspólnocie. Transformacja energetyczna jest rdzeniem transformacji zrównoważonego rozwoju.

Warunki brzegowe realnego obywatelstwa energetycznego

1

Prawo

Uznanie wspólnot jako odrębnej kategorii podmiotów — nie wariantu aktorów rynkowych. Kodyfikacja praw i obowiązków obywatela energetycznego w porządku krajowym.

2

Finanse publiczne

Instrumenty finansowe adekwatne dla kolektywów non-profit. Dotacje inwestycyjne dla gospodarstw zagrożonych ubóstwem energetycznym, a nie wyłącznie dla wielkiej energetyki.

3

Wiedza i kompetencje

Zmniejszenie asymetrii informacyjnej wobec graczy rynkowych. Edukacja ekonomiczna i techniczna dla członków wspólnot jako warunek realnego uczestnictwa.

4

Procesy decyzyjne

Współtworzenie polityki publicznej z udziałem obywateli i wspólnot (*co-creation*). Inkluzja grup marginalizowanych w kształtowaniu transformacji energetycznej.

❓ **Pytanie badawcze:** Które z tych warunków są realnie spełniane w polskim kontekście instytucjonalnym?

Wnioski

Cztery tezy do dyskusji

1 Spór semantyczny jest sporem politycznym

Wybór między „konsumentem” a „obywatelem” nie jest kwestią terminologiczną. Za każdą z tych figur stoi inna dystrybucja sprawstwa, odpowiedzialności i zasobów.

3 Obywatelstwo energetyczne wymaga państwa, nie jego wycofania

To nie spór między wolnym rynkiem a regulacją. To spór o to, jakie instytucje publiczne tworzymy — aktywne, wspierające kolektywy, czy minimalne, zabezpieczające jedynie konkurencję.

2 Dyrektywy UE są polem napięcia, nie rozstrzygnięcia

RED II i IMED wprowadzają kolektyw do systemu zaprojektowanego dla konsumenta. Sam przepis nie zmienia reguł gry — potrzebna jest polityka publiczna, która je przebuduje.

4 Ekonomia heterodoksyjna dostarcza języka, którego brakuje

Bez alternatywnych ram teoretycznych — dóbr wspólnych, postwzrostu, ekonomii misji — obywatelstwo energetyczne pozostaje pustym hasłem w neoliberalnej gramatyce.

Dziękuję

Zapraszam do dyskusji

Pytanie 1

Czy w polskim porządku prawnym „spółdzielnia energetyczna” jest realizacją idei obywatelstwa energetycznego, czy jej techniczną atrapą?

Pytanie 2

Jakie instytucje finansowe — publiczne, spółdzielcze, komunalne — mogłyby finansować kolektywy bez ich urynkowienia?

Pytanie 3

Czy ekonomia heterodoksyjna dostarcza nam narzędzi ewaluacji polityki publicznej, czy pozostaje wyłącznie krytyką zewnętrzną?

magdalena.rozwadowska@ue.wroc.pl

Konsument, obywatel, wspólnota · Seminarium naukowe · 2026